

A romák és vándorlók emberi jogai Európában

Kivonatok a jelentésből

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

A romák és vándorlók emberi jogai Európában

(Kivonatok a jelentésből)

A jelen kiadványban megjelenő véleményekért a szerzők felelősek, azok nem feltétlenül az Európa Tanács hivatalos álláspontját tükrözik.

A dokumentum egészének vagy egy részének sokszorosítására vagy lefordítására vonatkozó kérésekkel a Directorate of Communication-höz kell fordulni (F-67075 Strasbourg Cedex vagy publishing@coe.int). A kiadvánnyal kapcsolatos minden egyéb levelezéssel az Emberi Jogi Biztos Hivatalát kérjük megkeresni.

Borító- és kiadványtervezés: Documents and Publications Production Department of the Council of Europe

A jelentés teljes szövege (angol nyelven) megrendelhető: <http://book.coe.int>

valamint elérhető a következő webhelyen: www.commissioner.coe.int

Fotó: Romajogi aktivisták kinagyított ujjlenyomatokkal takarják el arcukat a bukaresti (Románia) francia nagykövetség előtt tartott tüntetésen, így tiltakozva a francia hatóságok 2010 nyarán hozott döntése ellen, miszerint a romániai és bulgáriai származású romákat Franciaországból származási országukba kiutasítják.

© AP Photo/Vadim Ghirda

Előszó

Csak néhány ezer németországi roma élte túl a holokausztot és a náci koncentrációs táborokat. Óriási nehézségek közepette kellett új életet kezdeniük, miután sok családtagjuk és rokonuk odaveszett, vagyontárgyaik megsemmisültek, azoktól megfosztották őket. Sokuknak az egészsége is tönkrement. Ha kártalanítást kértek, igényüket évekig elutasították.

A túlélőknek a Hitler utáni időszakban sem szolgáltattak igazságot. Sőt, a nürnbergi perben a romák tömeges legyilkolása nem is volt téma. A roma népirtás a közbeszédben alig került elismerésre.

Azokat a bűncselekményeket sem ismerték el, amelyeket a fasiszta rendszerek ugyanezen időszakban a romák ellen Európában másutt követtek el. Olaszországban egy 1926-os rendelet az összes külföldi roma kiutasításáról intézkedett, annak érdekében, hogy „megtisztítsák az országot a cigánykaravánoktól, amelyek a jellegzetes cigány életmódból kifolyólag nyilvánvalóan veszélyeztetik a közbiztonságot és a közegészséget”.

A rendelet egyértelműen azt tűzte ki célul, hogy „a cigányszervezet magjára mérjenek csapást”. A fasiszta Olaszországban ezután a diszkrimináció és az üldöztetés következett. Sok romát táborba zártak, másokat Németországba vagy Ausztriába küldtek, és később kivégeztek.

Romániában a fasiszta Vasgárda rendszerében a deportálások 1942-ben kezdődtek. Számos zsidó mellett mintegy 30 ezer romát telepítettek ki a Dnyeszter folyón túli területre, ahol éhínség, betegség és halál várt rájuk. Mire a politika két év múlva megváltozott, a rendkívüli megpróbáltatásokat csak az emberek körülbelül fele élte túl.

A romák elnyomása Európában a náci és fasiszta korszak előtt is létezett már. Valójában több száz évvel ezelőtt, a romáknak az indiai szubkontinensről való elvándorlása után kezdődött. A romák voltak azok az idegenek, akiket bűnbaknak használtak, amikor nehéz helyzet alakult ki, amiért a helyi lakosság nem akart felelősséget vállalni. Az elnyomás módszerei az idők folyamán változtak: szolgasorba taszítás, kényszer-asszimiláció, kiutasítás, internálás és tömeggyilkosságok egyaránt előfordultak.

Több európai országban igazság-feltáró bizottságokat kellene létrehozni a roma emberek ellen elkövetett tömeges atrocitások kivizsgálására. Az ideális az lenne, ha ez európai szintű kezdeményezés formájában valósulna meg. A bűntények teljes körű feltárása és elismerése segíthetne némileg helyreállítani a romáknak a társadalom egészébe vetett bizalmát.

Nem meglepő, hogy sok roma tart a hatóságoktól. Akkor rettennek meg leginkább, ha regisztrálni kell magukat, vagy ujjlenyomatot vesznek tőlük. Annál inkább érthető ez, hogy elmondásuk szerint sokszor hasonlóságot tapasztalnak a mai romaellenes retorika és a múltban a náci, a fasiszták és más szélsőségesek által használt nyelvezet között.

Még a legutóbbi időkben is hangoztak el olyan, megdöbbentően általánosító nyilatkozatok, amelyek a romákat kollektíven bűnözőként bélyegezték meg. Franciaország az egyik példa erre, ahol a kormány 2010 július-augusztusában úgy döntött, hogy – ha kell, erőszakkal – kitoloncolja a más EU-tagállamokból érkezett romákat. A kormány kampányát nyilvánvaló romaellenes retorika kísérte. A roma közösség egészét hozták összefüggésbe a bűnözéssel. Azt állították,

hogy jelenlétük veszélyezteti a “közbiztonságot” – ezt a jogi terminust általában az állam békés működését és létét fenyegető rendkívüli helyzetekre szokták alkalmazni.

A romák és a bűnözés közötti állítólagos összefüggés a gyűlöletbeszéd gyakran elhangzó frázisa. Meg lehet ezt cáfolni, és a félreértéseket tisztázni lehet – amennyiben az emberek nyitottak az észérvek alapján lefolytatott vitára. Természetesen egyes romák követtek el bűncselekményeket. Egyes romákat viszont emberkereskedők használtak és zsákmányoltak ki. A szociálisan marginalizált, nélkülöző emberek – nyilvánvaló okoknál fogva – a legtöbb országban felülreprezentáltak a bűnügyi statisztikákban. Az is tény, hogy az igazságszolgáltatási rendszerekben is hátrányok szokták érni őket, ami aztán kihatással van a statisztikákra.

E problémák semmiképpen nem jelenthetnek ürügyet minden roma megbélyegzésére, hiszen elsöprő többségük nem kerül összeütközésbe a törvénnyel. Alapvető etikai elv, hogy nem szabad egy egész csoportot okolni olyanért, amit esetleg annak egyes tagjai tettek.

A vezető politikusok idegengyűlölő kijelentéseinek következményeit nem szabad jelentéktelen színben feltüntetni. Torz gondolkodású emberek úgy értelmezhetik, hogy az ilyen kijelentések megtorlásra, sőt fizikai erőszakra jogosítanak fel. A 2008. évi olaszországi választások idején egyes jelöltek által alkalmazott sajnálatos retorikát romák és roma táborok ellen irányuló visszataszító erőszakos incidensek követték. Hat roma, közöttük egy 5 éves gyermek hidegvérű meggyilkolása Magyarországon 2008-2009 folyamán a gyűlöletbeszéd által hergelt közhangulatban következett be.

A cigányellenességet a szélsőséges csoportok ma több európai országban újra kihasználják. A Cseh Köztársaságból és Magyarországról például romák elleni csoportos erőszakról érkeztek jelentések.

A romák az állam képviselői közül leggyakrabban a rendőrséggel kerülnek kapcsolatba. Látogatásaim során több országban is megdöbbenett, hogy a jelek szerint mennyire rossz viszonyban vannak a roma közösségek a rendőrséggel. Sok roma ember konkrét példával is szolgált arra nézve, hogy a rendőrség nem védi meg őket a szélsőségesek támadásaitól. Sőt, ami még rosszabb, egyes esetekben rendőrök kezdeményezték az erőszakot.

A cigányellenesség Európa-szerte továbbra is széleskörűen jelen van. Gazdasági problémák idején, úgy tűnik, erősödik az a jelenség, hogy a frusztráció levezetésére az emberek bűnbakot keresnek – és a romák könnyű célpontnak tűnnek. Az országos és helyi szintű politikusoknak, ahelyett, hogy a zavarosban halásznának, ki kellene állniuk, fel kellene emelni a szavukat a diszkrimináció ellen és a különböző származású emberek iránti tisztelet mellett. A legkevesebb, amit elvárhatunk a politikusoktól az, hogy legalább ők maguk tartózkodjanak a romaellenes retorikától.

Van néhány konkrét intézkedés, amit érdemes lenne meghozni. A romák ellen a múltban elkövetett atrocitásoknak az iskolai történelemórák tananyagává kellene válniuk. Azoknak, akik olyan kulcsfontosságú munkahelyen dolgoznak, mint a rendőrség, meg kellene tanítani, hogy a romákat meg kell védeni a gyűlölet-bűncselekményektől, helytelen magatartás esetén pedig felelősségre kellene vonni őket.

A legfontosabb az, hogy a választott politikusok erkölcsi téren példát mutassanak: bátorítaniuk kell, és a gyakorlatban is meg kell valósítaniuk a mindenki emberi jogai tiszteletben tartása iránti elkötelezettséget és e jogok érvényesülésének előmozdítását.

Bízom benne, hogy az európai országok mai romapolitikájának áttekintése hozzájárul majd ahhoz, hogy konstruktív vita alakuljon ki arról, hogy mit kell tenni annak érdekében, hogy véget vethessünk a diszkriminációnak és a marginalizációnak.

Thomas Hammarberg

Összefoglaló

A romák és vándorlók együtt Európa legnagyobb kisebbségét jelentik. Az Európa Tanács tagállamaiban tett látogatásai során az emberi jogi biztos arra a véleményre jutott, hogy a romákat és vándorlókat sújtó hátrányos megkülönböztetés és egyéb emberi jogi sérelmek súlyos mértékűvé váltak, és egyetlen európai kormánynak sem sikerült e kisebbségek tagjainak emberi jogait teljes sikerrel megvédeni. E vélekedés vezetett a romák és vándorlók európai emberi jogi helyzetét bemutató átfogó jelentés elkészítéséhez.

Cigányellenesség

A jelentés bemutatja, hogy a cigányellenesség gyökerei Európában mélyre nyúlnak. Sok olyan ember ad részletes, sztereotípiákon alapuló leírást a romák vagy vándorlók külső megjelenéséről, viselkedéséről, akik soha nem kerültek kapcsolatba velük. Vezető személyiségek és véleményformáló testületek – választott tisztségviselők és mások egyaránt – fajgyűlölő vagy megbélyegző retorika alkalmazásával nyíltan tesznek a romákat és vándorlókat becsmérlő kijelentéseket. Az ilyen kijelentéseket egyes esetekben a romák elleni erőszakos fellépésre: csoportos erőszakra vagy pogromokra való biztatásként értelmezték. Az emberi jogi biztos véleménye szerint a romaellenes beszédet minden esetben, a választási kampányok alatt is, szigorúan el kell ítélni, illetve amikor az a gyűlöletkeltés elleni jogszabályokba ütközik, büntetni kell. A politikai pártoknak a fajgyűlölő szóhasználat megakadályozására önszabályozó intézkedéseket kellene hozniuk.

A szélsőséges csoportok tevékenysége egyre több európai országban irányul kifejezetten a romák és vándorlók ellen, egyes esetekben sikerrel hangolják ellenük a közvélemény egyes rétegeit. Az ilyen szélsőséges csoportok egyre aktívabbak az interneten, az internet olyan médium ugyanis, amely megkönnyíti a határokon átnyúló együttműködést a hasonlóan gondolkodó, szélsőséges nézeteket valló csoportok között. E csoportok a fiatalok között különböző technikákkal, például gyűlöletkoncertek szervezésével aktív tagtoborzást végeznek. Az önbíráskodó és félkatonai csoportok gyakran egyenruhát viselnek, fegyvert használnak, és a szóbeli és fizikai fenyegetés útján, illetve tömeges tiltakozómenetek szervezésével egyre inkább szorongatják a romákat. Mint kiderült, a romák ellen irányuló gyűlölet-bűncselekmények némelyikének háttérben e szélsőséges csoportok tagjai állnak. Az emberi jogi biztos a fajgyűlöletet hirdető szervezetek, köztük politikai pártok finanszírozásának beszüntetésére tett ajánlást. Az államoknak érdemes lenne megfontolniuk a demokratikus társadalom normáival és értékeivel összeegyeztethetetlen szélsőséges pártok feloszlását is.

A cigányellenes sztereotípiákat a média Európa-szerte továbbra is terjeszti és fenntartja. Az újságok és az elektronikus média egy részének tudósításaiban a romák és vándorlók kizárólag a társadalmi problémák és a bűnözés összefüggésében szerepelnek. Az emberi jogi biztos hangsúlyozta, ahhoz, hogy a romáknak a médiában való negatív bemutatása megszűnjön, önszabályozásra és etikus újságírásra van szükség. Mivel az Internetet a romaellenes gyűlöletbeszéd fenntartására és erőszakos cselekmények szervezésére használják, ami törvénytörő offline, általános elvként törvénytörő kellene, hogy legyen online is. A Rasszizmus és Intolerancia elleni Európai Bizottság (ECRI) 6. számú, az Internet útján terjesztett rasszista, idegengyűlölő és antiszemita anyagok

elleni általános ajánlásának megfelelően, a tagállamoknak az Interneten megjelenő fajgyűlöletet nyomon követő mechanizmusokat kellene kialakítaniuk.

A cigányellenesség azzal is együtt járhat, hogy nem ismerik el azokat a történelmi szenvedéseket, amelyeken a romák a múltban, különösen a második világháború alatt keresztülmentek. E passzív tagadás gyakran abban nyilvánul meg, hogy a megemlékezéseken, a média tudósításaiban vagy a hivatalos történelemkönyvekben és szöveggyűjteményekben nem említik meg a roma áldozatokat. Az emberi jogi biztos hangsúlyozza, hogy nem szabad megfeledkezni a második világháború idején elpusztított romákról. A legkevesebb, amit a roma áldozatok iránti tisztelet a tagállamoktól megkövetel, az lenne, hogy tanítsák a roma történelmet, hívják fel a közvélemény figyelmét a második világháború alatti roma népirtásra, létesítsenek és tartsanak fenn emlékhelyeket. A kormányoknak Európa-szerte nemzeti nyelvükre le kellene fordítaniuk, és országukban a lehető legszélesebb körben, így az iskolákban is terjeszteniük kellene az Európa Tanács által a roma történelemről kiadott összefoglalót (Factsheets). Igazság-feltáró bizottságokat is létre kellene hozni – lehetőség szerint európai szinten – a roma emberek ellen elkövetett atrocitásokkal kapcsolatos történelmi tények feltárására.

A romák és vándorlók elleni rasszista indíttatású erőszak

1989 után Európában a romák és vándorlók elleni erőszak elterjedt jelenséggé vált, a súlyos esetek száma az elmúlt években ráadásul érezhetően emelkedett. Egyes helyeken az erőszakos cselekményeket szervezett fasiszta vagy neonáci csoportok követték el, előre eltervezett módon. A romaellenes erőszak elkövetői között azonban nem csak szervezett csoportokat találunk. Egyes esetekben nem roma közösségek többé-kevésbé spontán módon vettek részt romák és vándorlók elleni önbíráskodásban, más esetekben az erőszakot olyan személyek követték el, akiket mindenfajta politikai ideológia nélkül egyszerűen a fajgyűlölet vezérelt. Egyes országokban a különböző kategóriájú elkövetők együtt követték el erőszakos cselekményeket a romák ellen.

Aggodalomra ad okot, hogy az elmúlt években részben vagy teljesen a romagyűlöletre épülő, ideológiailag elkötelezett mozgalmak alakultak ki. E mozgalmak erőszakos, több esetben halálos kimenetű támadásokat indítottak. Például az emberekre álmukban gyűjtötták rá az otthonukat. Egyes helyzetekben a romák és vándorlók elleni önbíráskodásra való uszításban közvetlenül hivatalos személyek is részt vettek. Az emberi jogi biztos úgy ítéli meg, hogy minden szinten meg kell kettőzni az erőfeszítéseket annak érdekében, hogy a potenciális elkövetőknek világos üzenetet küldjünk, a sértetteket pedig a jogsértések bejelentésére biztassuk. A tagállamoknak gondoskodniuk kellene arról, hogy a rendőrség, a rasszista indítékot teljes mértékben figyelembe véve, alaposan kivizsgálja a fajgyűlölő bűncselekményeket, és ki kellene alakítaniuk a rasszista incidensek rendszeres nyomonkövetésének mechanizmusait.

A romákkal és vándorlókkal szemben a rendvédelmi és igazságügyi szervek részéről tanúsított bánásmód

Az emberi jogi biztoshoz Európa legkülönbözőbb részeiről érkeztek arra utaló bejelentések, hogy a romákkal és vándorlókkal szemben a rendőrségen gyakorlattá vált a diszkrimináció és a bántalmazás. A romákkal szemben a rendőrök fogvatartási intézményekben és közterületen is léptek fel erőszakosan. Egyes esetekben, amikor az ilyen cselekmények kapcsán büntetőeljárás indult, a vizsgálat nyilvánvalóan részrehajlónak vagy diszkriminatívnak tűnt. Az emberi jogi biztos megállapította, az Európai Emberi Jogi Bíróság (a Strasbourgi Bíróság) joggyakorlata világosan jelzi, hogy a tagállamoknak ilyen esetekben kötelező ténylegesen kivizsgálni a lehetséges rasszista indítékokat. Az emberi jogi biztos felhívást intéz a tagállamokhoz, hogy hozzanak létre független

rendőrségi panaszmechanizmusokat annak érdekében, hogy a romák és vándorlók rendvédelmi szervekbe vetett bizalma javuljon.

Érkeztek olyan jelentések is, amelyek arról számolnak be, hogy bizonyos elszigetelt roma telepekkel a rendőrség különösen sokat foglalkozik, e telepeken gyakran tartanak zaklató jellegű razziákat. A rendőrség, diszkriminatív módon, a személygépkocsikban vagy más járműveken utazók közül kifejezetten a romákat igazoltatja és vizsgálja át. A romák nemzetközi határlépésével kapcsolatosan etnikai profilkészítésről is érkezett bejelentés. Az emberi jogi biztos hangsúlyozza, hogy a rendőrségi fellépés a romák esetében semmilyen módon nem térhet el a lakosság egészével szemben alkalmazottól. A törvénynek a rasszjegyek alapján való profilkészítést kifejezetten tiltania kellene, a rendőrség működése során a meggyanúsításra ésszerű normákat kellene előírnia. Az ECRI 11. számú, a rendvédelmi szerveknél tapasztalható fajgyűlölet és faji megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló általános ajánlásával összhangban a rendőrséget e területeken tovább kell képezni.

Roma képviselők olyan esetekről is beszámoltak, amikor a rendőrség önkényesen foglalt le vagyontárgyakat, illetve zsarolással pénzt szedett. Az ilyen gyakorlat az európai emberi jogi egyezmény 8. cikkébe ütközhet (amely a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot védi), és arra is kihatással van, hogy a romák mennyire tudják más emberi jogait, ideértve a lakhatáshoz és a biztonsághoz való jogot, érvényre juttatni.

Ezen kívül a romákat aránytalanul gyakran sújtják önkényes fogvatartási intézkedések. Az emberi jogi biztos úgy véli, hogy véget kell vetni ezen a területen a túlzott rendőri erő alkalmazásának, és konkrét intézkedéseket kell tenni annak biztosítására, hogy a romákat ne vessék alá önkényes fogvatartásnak. További intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy a roma és vándorló közösségek és a rendőrség között helyreálljon a bizalom, ilyen lehet romák felvétele a rendőrség állományába, illetve roma mediátorok alkalmazása és kiképzése a rendőrséggel való kapcsolattartásra.

Egyes országokban úgy tűnik, hogy diszkrimináció érvényesül a romákkal szemben az előzetes letartóztatás elrendelésekor, a büntetőeljárás megindításakor és az ítélelhozatalkor. A büntető igazságszolgáltatásban a romák számára problémát jelent terheltként a megfelelő képviselő hiánya, tanúként az irántuk való tisztelet hiánya, valamint a tolmácsolás hiányosságai. Amikor romák ellen indul bírósági eljárás, az ártatlanság vélelmének elvét sem mindig tartják tiszteletben. Fontos, hogy intézkedések történjenek a bírósági eljárásban vádlottként szereplő romák elleni faji alapú megkülönböztetés megakadályozására, ezáltal a tisztességes bírósági eljárás biztosítására.

E problémákat súlyosbítja, hogy az igazságszolgáltatási rendszerek nem kezelik megfelelően a romáktól érkező, faji alapú megkülönböztetésre vagy más jogsértésekre vonatkozó panaszokat. A diszkrimináció kezelését az igazságszolgáltatásban úgy lehetne hatékonyabbá tenni, hogy tényleges diszkrimináció-ellenes jogszabályokat hoznak, a meglévőket megerősítik, illetve szakosodott testületeket állítanak fel, amelyek könnyen hozzáférhető eljárást kínálnak a panasztételre, és segítenek a jogszabályok alkalmazásában.

A romák és vándorlók magán- és családi életének tiszteletben tartása

A roma nők kényszer-sterilizálása

Az 1970-es évek elejétől, a késői kommunizmusban újra megjelenő eugenikai megfontolások hatására a meddővé tételt mint születésszabályozási módszert, az érvényben lévő nemzeti és regionális koncepció alapján a szociális munkások aránytalan mértékben terjesztették a roma kisebbség tagjai körében. A kommunizmus bukását követően az új kormányzat megpróbált véget vetni e gyakorlatnak. A jelek szerint azonban egyes egészségügyi szakemberek a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában a rendszerváltás után még hosszú ideig folytatták azt, vagyis őket más szülészeti/

nőgyógyászati vizsgálat vagy kezelés céljából felkereső roma nőket a tájékoztatáson alapuló beleegyezésük nélkül sterilizáltak. Ilyen eseteket Magyarországon is feljegyeztek.

A néhai Otakar Motejl cseh ombudsman, akinek a 2005. évi, e témában készült jelentése az egyik legfontosabb tanulmány, ami a Csehszlovákiában és utódállamaiban lezajlott kényszer-sterilizálás örökségéről készült, 2009 novemberében azt nyilatkozta, elképzelhető, hogy az 1980-as évek eleje óta akár 90000 nőt is meddővé tettek a volt Csehszlovákia területén. Azok közül az országok közül, ahol 1990 után is folytatódott ez a gyakorlat, csak a Cseh Köztársaság fejezte ki hivatalosan sajnálkozását „a bekövetkezett tévedések miatt”, 2009 novemberében. A jelek szerint az áldozatok túlnyomó többsége számára egyik országban sem létezik tényleges belföldi jogi lehetőség a kártérítésre és kárpótlásra. Az emberi jogi biztos úgy véli, hogy minden érintett országnak nyilvánosan el kellene ismernie, hogy a múltban ilyen gyakorlat folyt, sajnálkozását kellene kifejeznie, és tényleges jóvátételi mechanizmusokat kellene kialakítania a sértettek megsegítésére. A kártérítési igény bírósághoz való benyújtásának határidejét a fennálló akadályok figyelembe vételével kellene megszabni, és attól az időponttól kellene számítani, amikor a sértett a meddővé tételről először tudomást szerzett.

Ahhoz, hogy a kényszer-sterilizáció ne fordulhasson újra elő, az is fontos, hogy jogszabály-változtatásokkal a sterilizációt egyértelműen előzetes, szabad akaraton és tájékoztatáson alapuló beleegyezéshez kössék, ami kiterjed a gondolkodási idő biztosítására is a beteg számára. Teljes körű és tájékoztatáson alapuló beleegyezés nélküli sterilizáció esetén a felelős személyek ellen bírósági és közigazgatási szankciókat kell hozni.

A roma gyerekek kiemelése biológiai szülei gondozásából

A roma gyerekek gyakran felülreprezentáltak a családjukból kiemelt, nevelőintézetben vagy nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek között. A roma gyerekeket egyes esetekben pusztán azon az alapon emelik ki a családjukból, hogy a lakás, ahol élnek nem megfelelő vagy rossz állapotban van, illetve hogy az anyagi és szociális körülményeik nem kielégítőek. Egyes országokban a kommunista időszak szakpolitikai örökségeként sok roma gyerek került nevelőintézetbe, akkor ugyanis az államot a szülőknél alkalmasabbnak mutatták be a gyermekek felnevelésére, különösen a hátrányos körülmények között vagy nélkülözésben, illetve valamilyen fogyatékossgal élő gyerekek esetében.

A Strasbourgi Bíróság joggyakorlata alapján a tagállamoknak gondoskodniuk kellene arról, hogy a gyerekeket ne lehessen pusztán az alapján intézményben elhelyezni, hogy családjuk rossz lakáskörülmények között vagy nehéz anyagi helyzetben él. Az intézményben való elhelyezést csak kivételes esetben, a gyermek mindenek felett álló érdeke alapján szabadna elrendelni. Az örökbefogadás és a nevelőszülőknél való elhelyezés is átlátható, a nemzetközi normáknak megfelelő eljárás szerint kellene, hogy történjen.

Szokásjog és szokásjog szerinti házasságkötés egyes roma csoportoknál

Egyes roma csoportok körében fennmaradt a szokásjog és az az alapján való házasságkötés gyakorlata. Az ilyen nem hivatalos házasságkötés befolyásolja bizonyos emberi jogok érvényre jutását. Mindenekelőtt, amikor kiskorúakat érint, sértheti a gyermekek jogait, valamint a gyakorlatban állandósíthatja a nők alárendelt helyzetét. Az emberi jogi normáknak való megfelelés biztosításakor a lehető legnagyobb elővigyázatosságra van szükség ahhoz, hogy elkerüljük az általánosítást és teljes közösségek megbélyegzését. A hangsúlyt inkább az oktatásra és a szemléletformáló tevékenységekre kellene helyezni. Másrészt előfordul, hogy az el nem ismert, szokásjog szerinti házasságot kötött felnőttektől megtagadják a hivatalosan bejegyzett házaspároknak járó gazdasági és szociális jogokat, illetve számukra azoknál kevésbé kedvező jogokat biztosítanak.

Amint a Strasbourgi Bíróság hangsúlyozta, kiigazításokra lehet szükség ahhoz, hogy a kisebbségi csoportokat, köztük a romákat ne érje e jogok gyakorlása terén közvetett diszkrimináció.

A romák és az emberkereskedelem

Az emberi jogi biztoshoz eljutott beszámolók azt jelzik, hogy Európában az emberkereskedelem aránytalan mértékben sújtja a romákat. A beszámolók szerint a romákkal különböző célokból kereskednek, ilyen a szexuális, a munkában, a háztartási szolgálóként való kizsákmányolás, a törvénytelen örökbefogadás és a koldulás. Az emberkereskedelem valamennyi formájára igaz, hogy az áldozatok között a roma nők és gyerekek gyakran jelentősen felülreprezentáltak. A romák veszélyeztetettségét – a megbélyegzést kerülve – az emberkereskedelemmel kapcsolatos nemzeti szakpolitikák kialakításakor figyelembe kell venni. Megvédésükhöz olyan intézkedésekre lenne szükség, mint a rendvédelmi szervek dolgozóinak felkészítése és figyelemfelkeltő kampányok indítása a roma közösségeknél, különösen a szegregált vagy szociálisan kirekesztett közösségeknél.

A romák és vándorlók részesülése a gazdasági és szociális jogokból

Oktatáshoz való jog

Európában sok ezer roma egyáltalán nem jár vagy egyáltalán nem járt iskolába, illetve gyenge eredménnyel került ki onnan. Egyes országokban az a tény, hogy a romák és vándorlók nem rendelkeznek személyi okmányokkal, hátráltatja az iskolai beiratkozást. További akadályt jelent a roma tanulók iskolába járásában a tömegközlekedés vagy a közlekedéshez szükséges pénz hiánya, a rasszista megfélemlítés, valamint a tankönyvek hiánya. Az országok egy részében a roma tanulók felülreprezentáltak az olyan alternatív rendszerekben, mint a „magántanulói” képzés. Sok fejlődési nehézséggel, értelmi vagy testi fogyatékkal élő roma gyerek bizonyos európai országokban egyáltalán nem járhat iskolába. A roma gyerekeket az óvodai férőhelyek hiánya is sújtja.

Az Európa Tanács több tagállamában tapasztalható olyan politika, illetve gyakorlat, ami az oktatásban a roma gyerekeket a többiektől elkülöníti. Az oktatás az olyan helyeken, ahol a romák elszigetelt közösségekben – lepusztult vidéki telepeken vagy városi gettóknak – élnek, gyakran szegregált. Egész iskolák de facto szegregációjához vezet az is, hogy a nem roma szülők kivesszik a gyerekeiket a romák által látogatott iskolákból. Még a normál általános iskolákban is gyakran elválasztják a roma tanulókat a többségtől, az osztályterem egy bizonyos részét jelölve ki számukra, vagy teljesen külön osztályokban helyezve el őket. Sok európai országból számoltak be korrekciós osztályokról, elkülönített osztályokról és osztálytermen belüli szegregációról.

A roma gyerekeket aránytalanul nagy számban irányítják speciális, elsősorban értelmi fogyatékos gyermekeknek fenntartott iskolákba. A Cseh Köztársaságban a szegregáció a Strasbourgi Bíróság 2007-es, a *D. H. és mások kontra Cseh Köztársaság* ügyben hozott ítélete, valamint a 2004-ben megalkotott, a gyógypedagógiai ellátást átalakító új Oktatási Törvény ellenére is fennmaradt. Becslések szerint a roma gyerekek 30%-a továbbra is az enyhén értelmi fogyatékos tanulóknak fenntartott iskolákba jár, míg ez az arány a nem roma gyerekeknél 2%.

Ilyen gyakorlatot több más országban is tapasztalunk. Az emberi jogi biztos az oktatási szegregáció minden formája ellen felemelte a hangját, és egyértelmű kötelezettségvállalásra, valamint mérhető elmozdulásra szólított fel a deszegregáció és az integrált oktatás terén. A deszegregációhoz a gyerekeket támogató intézkedésekre is szükség van, oly módon, hogy be tudjanak illeszkedni a normál iskolai osztályokba, és sikeresek lehessenek a tanulásban.

Egyes roma közösségekben előfordul, hogy a lányoktól a szülei elvárják, hogy korán fejezzék be az iskolát, házasodjanak meg, és alapítsanak családot. Egyes esetekben a gyermekkorban kötött házasság akadályozza meg a lányokat abban, hogy iskolába járjanak, ezáltal sérülnek az oktatási

jogaik, és romlanak a jövőbeli elhelyezkedési kilátásaik. A szemléletformálás terén hozott pozitív intézkedések, úgy tűnik, javítják a roma lányok iskolalátogatását.

Bár egyes európai országokban a 60-as évek óta léteznek „outreach” stratégiák a vándorlók oktatási nehézségeinek megoldására, még sok a tennivaló. Sőt, az elmúlt években egyes országokban a vándorlók oktatására hozott korábbi rendelkezések háttérbe szorulását tapasztaljuk. Fontos, hogy ezekben az országokban figyelmet fordítsanak a vándorló gyerekek beiskoláztatására, különösen az olyan esetekben, amikor a gyerekek családja nomád életmódot folytat.

Az olyan iskolákban, ahol tanítják a roma nyelvet, történelmet vagy kultúrát, az ilyen tanórákon gyakran elsősorban vagy kizárólag a roma gyerekek vehetnek részt, ezáltal a nem roma gyerekeket megfosztják attól a joguktól, hogy megismerhessék, hogy a romák mivel járultak hozzá az ő társadalmuk vagy más európai társadalmak fejlődéséhez. Összességében a tanterv kialakítása ezen a területen még gyermekcipőben jár. A roma és vándorló gyerekek oktatásának színvonalát csak úgy lehet emelni, ha a roma és vándorló kultúra és történelem bekerül az alaptantervekbe.

Megfelelő lakhatás

Több tagállamból érkeztek beszámolók arról, hogy diszkrimináció érvényesül a lakhatás terén, gyakran abban a formában, hogy a romák számára nem teszik lehetővé, hogy azonos feltételekkel béreljenek köz- vagy magántulajdonban lévő lakást, sőt romáknak nem is adnak el lakásokat.

Egyes önkormányzatok területi szegregációt alkalmaznak. Bizonyos esetekben ennek azzal adnak nyomatékot, hogy a roma lakónegyedek fallal választják el. Az ilyen destruktív intézkedéseknek véget kellene vetni.

A legtöbb európai országban továbbra is nagyszámú roma él a megszokottnál rosszabb körülmények között, fűtés, vezetékes ivóvíz és szennyvízelvezetés nélkül. Nemzetközi felháborodást váltott ki, hogy a romák a koszovói¹ Mitrovicé/Mitrovica környéki településeken több mint tíz éve súlyosan toxikus környezetben kénytelenek élni.

Az ingatlanhasználati jogcím bizonytalansága a nem hivatalos telepen vagy nem a tulajdonukban lévő telken élő romák számára, de a törvényes lakóhelyen élő romák számára is Európa-szerte fenyegetést jelent. A használat jogcímének megfelelő elismertsége híján az erőszakkal történő kilakoltatás közvetlenül fenyegeti őket. Egyes országokban az elmúlt években megnőtt az erőszakkal történő kilakoltatások száma, gyakran ugyanazt a migráns roma gyermekes családot rövid idő alatt többször is kilakoltatják. Egyes nyugat-európai országokban a gyakori erőszakos kilakoltatással, a vagyontárgyak megsemmisítésével a beszámolók szerint a romákat a származási országukba, alapvetően Romániába és Bulgáriába való visszatérésre akarják rávenni.

Egyes esetekben több száz éves romanegyedeket romboltak le. Az erőszakkal való kilakoltatást kizárólag az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokkal foglalkozó Bizottsága (7. sz. általános magyarázat) és más szervezetek által kidolgozott nemzetközi eljárásjogi garanciáknak megfelelően szabad alkalmazni.

Az emberi jogi biztos azt állapította meg, hogy egyes helyeken egyfajta „ördögi kör” alakult ki, ami abból áll, hogy a hatóságok azért nem fejlesztik az infrastruktúrát, mert a romák hivatalosan jogcím nélküliek, a jogcímüket viszont nem ismerik el, mert az infrastruktúra nem megfelelő. Az emberi jogi biztos felhívást intézett a hatóságokhoz, hogy találjanak módot e konfliktusok nemzetközi és európai emberi jogi normák szerinti megoldására.

1. A Koszovóra tett utalások, legyen szó területről, intézményekről vagy lakosságról, a szöveg egészében az ENSZ Biztonsági Tanács 1244. (1999) határozatának mindenben megfelelően, Koszovó jogállását nem érintve értendőek.

A vándorlókat szintén aránytalanul sújtja az építési engedélyek kiadásánál tapasztalható diszkriminatív gyakorlat az olyan esetekben, amikor a vándorlók vagy mások abból a célból vásárolnak magántulajdonban lévő telkeket, hogy lakókocsijaikkal ott parkoljanak. A kempingek, szállodák és/vagy más időszakos szálláshelyek igénybevételekor is diszkriminálják őket. Az emberi jogi biztos egyértelműen leszögezte, hogy az olyan országokban, ahol migráns, vándorló lakosság él, a helyi önkormányzatokat az alapvető normáknak eleget tevő rövid- és hosszú távú lakókocsi-parkolók létesítésére a törvény erejével kellene kötelezni.

Az emberi jogi biztos hangsúlyozta, hogy a nemzetközi jogi normákkal összhangban szavatolni kell a romák jogát a megfelelő lakhatáshoz. A roma telepeken biztosítani kell minden közműszolgáltatást, így a vezetékes ivóvizet, az elektromos áramot, a hulladékszállítást és az oda vezető utak karbantartását is. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlása a romák és vándorlók lakáskörülményeinek javítására Európában a lakhatással kapcsolatos jogszabályok, politika és gyakorlat felülvizsgálatára szólított fel, annak érdekében, hogy minden olyan rendelkezést és közigazgatási gyakorlatot megszüntessenek, amely a romákkal szemben közvetlen vagy közvetett diszkriminációt okoz.

Foglalkoztatás

Számos probléma nehezíti a romák belépését a munkaerőpiacra, és e problémák miatt a romák és vándorlók Európában szinte egyáltalán nem jutnak tisztességes munkához. Az endemiás diszkrimináció, az alacsony iskolai végzettséggel párosulva, úgy tűnik, visszaveti a romákat és vándorlókat megcélzó, most kialakulóban lévő foglalkoztatási stratégiákat. Egyes országok pozitív erőfeszítései ellenére Európában a romák és vándorlók körében a munkanélküliség szintje mindenütt szignifikánsan magasabb, mint a nem romák körében.

A romák és vándorlók több országban diszkriminatív alapon, származásuk vagy a roma, illetve vándorló közösséghez vagy csoporthoz tartozásuk miatt nem kapnak munkát. Tendencia az is Európában, hogy az alkalmazottként dolgozó romákat gyakrabban sújtja munkahelyi diszkrimináció. A diszkrimináció a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező romákat is érinti, őket az előmenetelben korlátozzák. Miközben széleskörűen érzékelhető a diszkrimináció, a statisztikák Európa-szerte hiányosak, részint mivel a munkaerőpiaci diszkrimináció gyakran burkolt jellegű. A faji és etnikai alapú diszkrimináció a munkaerőpiacon egyaránt sérti az Európai Szociális Chartát és az Európai Unió faji egyenlőségről szóló Irányelvét. A romák és vándorlók munkanélküliségének kezelésekor segíteni kell a diszkrimináció áldozatait jogaik érvényre juttatásában.

Nemi alapú diszkriminációs problémák is előfordulnak. Az európai munkáltatók a roma nőkkel szemben etnikai és nemi alapon egyaránt alkalmaztak diszkriminációt. Különleges figyelmet kell fordítani a kettős diszkrimináció sújtotta roma nőkre, erőfeszítéseket kell tenni társadalmi-gazdasági helyzetük javítása, és annak érdekében, hogy a foglalkoztatás előfeltételeként oktatásban és egészségügyi ellátásban részesülhessenek.

Az emberi jogi biztos konkrét intézkedések meghozatalára szólított fel, ideértve a finanszírozás biztosítását olyan programok kialakításához, amelyek révén, például konkrét képzésekkel, növelhető a roma közösségekben a foglalkoztatás és a magánvállalkozások száma.

A lehető legjobb egészségi és mentálhigiénés állapothoz való jog

A romák és vándorlók átlagos élettartama Európa-szerte rövidebb, mint a nem romáké és nem vándorlóké. A romák és vándorlók körében a csecsemőhalálozási ráta is magasabb. A romák és vándorlók sokszor azért nem részesülhetnek az egészségügyi ellátásból, mert nincs pénzüik egészségbiztosításra vagy kezelésre, nincs személyazonosító okmányuk vagy nincs olyan közlekedési eszköz, amivel távoli helyekről el tudnának jutni az egészségügyi intézményekbe.

A beszámolók szerint egészségügyi szolgáltatók is alkalmaznak diszkriminációt a romákkal szemben, még a sürgősségi ellátásban is. Egyes kórházakban, különösen a szülészeten rendszeresen különválasztják a roma és a nem roma betegeket. Nagyon kevés roma vagy vándorló dolgozik Európában az egészségügyben. Egyes országokban a romákat kizárták az egészségügyi ellátásból, mivel nem tudják befizetni az egészségbiztosítási járulékot, nincs hivatalos munkahelyük, vagy nem vették őket nyilvántartásba a munkaügyi hivatalnál.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2006-os ajánlásának megfelelően a lehető legjobb egészségi és mentálhigiénés állapothoz való jogra vonatkozó meglévő rendelkezéseket a romákra és vándorlókra is alkalmazni kell. A romáknak és vándorlóknak földrajzilag elérhető és megfizethető egészségügyi ellátást kellene biztosítani, diszkriminációtól mentesen. A tagállamoknak a romák és vándorlók preventív ellátása és a figyelemfelhívás terén erőfeszítéseket kellene tenniük, különösen tekintettel a roma nők szexuális és reprodukív egészségére.

A szociális biztonsághoz való jog

A romák és vándorlók hozzáférését a szociális ellátásokhoz a jelentések szerint nehezíti a szociális ellátásban dolgozók által a romákkal és vándorlókkal szemben alkalmazott diszkrimináció. Az emberi jogi biztoshoz az ellátás teljes körű megtagadásáról, illetve korlátozott összegű segély folyósításáról érkeztek bejelentések. Olyan esetekről is beszámoltak, amikor a szociális segélyprogramokat (például a jövedelmi helyzet alapján nyújtott segélyt) diszkriminatív módon hajtották végre; olyan szabályokat alkalmaztak és/vagy politikát folytattak, amelyek miatt a romák/vándorlók a rendszeres szociális ellátásra nem váltak jogosulttá; a romákat és vándorlókat területileg szegregálták, ami által a szociális ellátások nehezen voltak elérhetőek számukra; a szociális ellátó intézmények és a romák, illetve vándorlók közötti kommunikációt akadályok nehezítették; a roma és vándorló közösségekben nem rendelkeztek információval az ellátásokról; de volt példa más akadályokra is. Állampolgársággal nem rendelkező romákat önkényes szempontok alapján diszkrimináltak. Egyes önkormányzatok bejelentették, hogy „vándor romáknak” nem nyújtanak szociális ellátást. Intézkedéseket kellene hozni a szociális ellátásban dolgozók diszkriminatív hozzáállásának megváltoztatására, a romák és vándorlók szociális szükségleteiről külön továbbképzésben kellene részesíteni őket. A létező szociális ellátásokról a romákat és vándorlókat, köztük a migráns romákat tájékoztatni kellene. A tagállamoknak a szociális biztonságra vonatkozó jogszabályok és szakpolitika előkészítésekor kerülniük kell a közvetett diszkriminációt.

Az árucikkekhez, szolgáltatásokhoz és a közterülethez való hozzáférés

A romákat és vándorlókat a nyilvánosan megvásárolható árucikkekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén egész Európában diszkrimináció sújtja. Diszkriminációról számoltak be a szállodák, zenés szórakozóhelyek, éttermek, bárók, nyilvános uszodák és más szabadidős létesítmények használata, valamint a kisvállalkozói tevékenységhez elengedhetetlen szolgáltatások, így a bankkölcsön igénybevétele kapcsán. Bár az ilyen jellegű diszkrimináció kezelésével pillanatnyilag kevés kormányprogram foglalkozik, az Európa Tanács több tagállamának példája jelzi, nagy jelentősége van annak, ha a romák elleni faji megkülönböztetés megvalósulási formáit és gyakorlatát e területen feltárják és elítélik. Hatékony és független esélyegyenlőségi testületet kell felállítani, amelyeknek feladatkörébe tartozhat az árucikkekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén tapasztalható diszkriminációval kapcsolatos kutatások és felmérések végzése, valamint iránymutatás és segítségnyújtás a szolgáltatóknak az esélyegyenlőség előmozdításával, a sokszínűséghez való alkalmazkodással és a diszkrimináció elleni fellépéssel kapcsolatos jó gyakorlat vonatkozásában.

Hontalanság és a romák személyi okmányainak hiánya

A romák és vándorlók társadalmi kirekesztését súlyosbítja, ha hivatalosan nem szerepelnek a nyilvántartásban. Az emberi jogi biztos a „Hajléktalan romák: papírok nélkül – jogtalanul” című emberi jogi feljegyzésben ezt írja: „... Európában több tízezer roma él állampolgárság nélkül. Mivel nincs születési anyakönyvi kivonatuk, személyi igazolványuk, útlevelük vagy más okmányuk, gyakran megtagadják tőlük az olyan alapjogokat, mint az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz, a szociális támogatáshoz való jog vagy a választójog.”

Számos tényező nehezíti a romák számára a személyi okmányok és az állampolgárság megszerzését, ilyenek a fegyveres konfliktusok, a migrációra kényszerítés, a mélyszegénység, a marginalizáció és mindenek előtt a hatóságok őszinte érdeklődésének hiánya a problémák kezelése és rendezése iránt. E nehézségek még súlyosabbá válnak, ha a romákat lakóhelyük elhagyására kényszerítik.

Ráadásul az utódállamok létrejöttének egyes következményei, így a korlátozó állampolgársági törvények további, a romákat aránytalanul sújtó akadályt jelentenek. Ennek eredményeképpen Európában sok roma hontalan: egyetlen állam sem tekinti állampolgárának őket, és gyakran alapvető szociális jogaikat és mozgásszabadságukat sem tudják érvényre juttatni. Ez a probléma számos európai országban fennáll, de a Nyugat-Balkánon különösen élesen vetődik fel. Ha valaki nem szerepel a hivatalos nyilvántartásban, akár azért, mert hontalan, akár azért, mert nincs személyazonosító okmánya, sokkal nehezebben tudja emberi jogait és alapvető szabadságjogait érvényre juttatni. Az elmúlt években az ENSZ menekültügyi főbiztosa a Nyugat-Balkánon a romákat a személyazonosító okmányok beszerzésében támogató programokat indított be. Az Európai Unió is tett hasonló kezdeményezéseket. Anélkül azonban, hogy az államok átfogóan kötelezettséget vállalnának a helyzet javítására, oly módon, hogy a jelenleg kirekesztett emberek személyi okmányokhoz jussanak, például a születési anyakönyvi kivonattal nem rendelkezők „amnesztiája” vagy más hasonló intézkedések révén, e kísérleti projektek (vagy más hasonló ad hoc kezdeményezések), úgy tűnik, nem hoznak jelentős eredményt.

A romák és vándorlók mozgásszabadsága és nemzetközi védelme az állam területén belül és azon kívül

A Strasbourgi Bíróság jog gyakorlata ellenére nagyon kevés európai állam vállalt kötelezettséget arra, hogy biztosítja a vándorlók mozgásszabadságát. Valójában a jelenlegi politika néhány ország kivételével mindenütt arra irányul, hogy a vándorlókat eltántorítsa a rendszeres migrációs útvonalak kialakításától. A gyakorlatban az övezeti besorolást és egyéb szabályokat és előírásokat gyakran arra használják, hogy a vándorlók és romák mozgását megnehezítsék. A jogszabályi keretek további terhet, illetve konkrét jogkorlátozást jelenthetnek a vándorlók számára. Franciaországban például a francia állampolgárságú vándorlókra külön jogszabályok vannak érvényben, amelyek a többi francia állampolgárra nem vonatkoznak. Másutt a vándorlók szálláshelyeik létesítéséhez nem kapnak építési engedélyt, s ezért saját földterületüket csak korlátozottan tudják a vándorló hagyományok ápolására felhasználni. Azoknak az országoknak, ahol nomád vagy félig letelepedett lakosság él, be kellene tartaniuk az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Európában élő romák és vándorlók lakáskörülményeinek javításáról szóló ajánlását (2005.), és lehetővé kellene tenniük, hogy minden roma és vándorló szabad választása szerinti életmódot folytathasson.

A romákkal szemben a többi lakoshoz képest még akkor is diszkrimináció érvényesül, ha emberi jogaik súlyos fenyegetésnek vannak kitéve, és a védelmi mechanizmusokat kívánják igénybe venni, például menedékjogért folyamodnak. Egyes országokban a roma menedékkérőket az ideiglenes védelem olyan formájában részesítik, ami nem biztosít számukra tartózkodási jogállást, illetve semmilyen progresszív joggyarapodást. Az, hogy többször is nagyon rövid időre

„megtűrt” státuszt kaptak, több tízezer romát akadályozott meg effektíve abban, hogy beilleszkedjenek a befogadó társadalmakba. A menedékhez való jogot az ENSZ Menekültek Jogállásáról szóló Egyezménye (1951.) diszkriminációtól mentesen minden menekült esetében elismeri. A roma menedékkérőket és a lakóhelyüket elhagyni kényszerült roma személyeket ugyanolyan bánásmódban kellene részesíteni, mint a nem roma menedékkérőket és a lakóhelyüket elhagyni kényszerült nem roma személyeket.

Számos európai országban alakult ki olyan gyakorlat, hogy a romákat az ország területéről kiutasítják, többek között Koszovóba, annak ellenére, hogy Koszovó jelenleg, a 2009. novemberi UNHCR értékelés és más források szerint, nem képes a hazatérők visszaülleszkedésének feltételeit fenntartható módon biztosítani. Az emberi jogi biztos többször is felszólalt a romák, askálik és egyiptomiak Koszovóba való toloncolása, illetve nem önkéntes visszatelepítése ellen. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott „Hús iránymutatás a kitoloncoláshoz” rendelkezik a tagállamok által a kitoloncolás foganatosításakor betartandó eljárásjogi garanciák normáiról. Az iránymutatások kimondják, hogy tilos a külföldieket kollektíven kiutasítani.

Az árucikkek, szolgáltatások, tőke és a személyek mozgásszabadsága az Európai Unió alapító eszméi. Többször előfordult mégis, hogy a romák e mozgásszabadság gyakorlásában a nem romáktól eltérő bánásmódban részesültek. Véget kellene vetni az EU-állampolgárok EU-jogot sértő kiutasítására tett kísérleteknek, valamint az egyéb diszkriminatív intézkedéseknek, amelyeknek a célja a belépésük megnehezítése. Az emberi jogi biztos felvetette, hogy az EU tagállamok által EU-állampolgár romák hazatelepítésére fordított erőforrásokat érdemesebb lenne társadalmi integrációjuk elősegítésére használni.

A romák és vándorlók részvétele a közéletben és a döntéshozatali folyamatokban

Sok roma és vándorló ember, többnyire adminisztratív akadályok miatt, vagy személyes okmányok, illetve állandó lakóhely híján, a gyakorlatban nem tud élni a szavazójogával. A kormányoknak minden olyan törvényt és szabályozást vissza kellene vonniuk, amelyek a roma kisebbségekkel szemben a politikai képviselet vonatkozásában diszkriminatívak. A választópolgárok nyilvántartásba vételéhez további „outreach” erőfeszítésekre van szükség. Ezen a téren is fontos a nők bevonása.

Néhány említésre méltó kivétellel a romák általában a helyi, regionális, országos és nemzetek feletti szinten választott testületekben sincsenek jelen. Európa parlamentjeinek munkájában a romák rendkívül korlátozottan vesznek részt. Csak Közép- illetve Dél-Kelet-Európa egyes országaiban van egyáltalán roma képviselő a parlamentekben. Nyugat-Európa parlamentjeiben pillanatnyilag egyetlen roma képviselő sincsen. Egyes országokban a helyi választott képviselők – köztük polgármesterek és önkormányzati képviselők – száma az elmúlt évtizedben emelkedni látszik. Ahhoz képest azonban, hogy a lakosság mekkora hányadát képviselik, ezekben az országokban is rendkívül alacsony a választott tisztséget viselő romák aránya.

Az emberi jogi biztos megállapította, hogy a fenntartott képviselői helyek pozitív eredményt hoztak, akár csak a helyi szintű roma-részvétel hangsúlyozása. Fontos, hogy a választott kisebbségi képviselők részt vegyenek a döntéshozatali folyamatokban, még az olyan területeken is, amelyek nem szorosan kapcsolódnak a nemzeti kisebbségekhez, és ne csupán megfigyelői jogállásuk legyen.

Egyes országokban olyan mechanizmusokat alakítottak ki, amelyek ösztönzik a romákkal egyenlő feltételek mentén, közvetlen és nyitott módon folytatott kommunikációt. A szervezett konzultációt minden szinten bátorítani kellene, összhangban a Nemzeti Kisebbségek Keretegyezményének Tanácsadó Bizottsága által a 2008. évi, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek tényleges részvétele a kulturális, társadalmi és gazdasági életben, valamint a

közügyekben című szövegmagyarázatában a reprezentativitás és az átláthatóság tárgyában megfogalmazott alapelvekkel. A romák és vándorlók részvétele a közéletben jelentősen javulna, ha a romák és vándorlók a köztisztviselők és közalkalmazottak sorában, így a pedagógusok és a rendőrök között helyi, regionális és országos szinten érzékelhető számban lennének jelen. Jelenleg azonban a köztisztviselők és közalkalmazottak közé kevesen tudnak bekerülni, és ők is többnyire kevésbé láthatóak. Az állami és helyi közigazgatásban a romák arányának növelése érdekében ösztönözni kellene a romákat megcélzó különleges gyakornoki programok indítását.

Az emberi jogi biztos bíz benne, hogy a tagállamok a romák és vándorlók befogadását valóban prioritásként fogják kezelni. Több mint 10 millió ember folyamatos kirekesztése csak az etnikumok közötti feszültség növekedéséhez vezethet Európában. A tagállamoknak a cigányellenesség leküzdésére, a diszkrimináció és marginalizáció felszámolására konkrét intézkedéseket kell hozniuk. A romák és vándorlók emberi jogainak érvényre juttatásához sürgős erőfeszítéseket kell tenni.

Konklúziók

Jelentős előrelépést jelent, hogy 2010-ben és 2011-ben az európai intézmények a romák kirekesztésének kezelésére határozott vállalásokat tettek. Az Európa Tanács romákról szóló strasbourgi nyilatkozata megfelelő politikai impulzust ad ahhoz, hogy ebben az irányban konkrét intézkedések történjenek. Az EU 2020-ig szóló romaintegrációs keretstratégiájának elfogadása is olyan lépés, amit a romajogi aktivisták Európa-szerte régóta szorgalmaztak.

Ugyanakkor azonban aggasztó folyamatok is megfigyelhetők. Az európai intézmények óvatosan reagáltak a romák alapvető jogait egyértelműen sértő olaszországi és franciaországi intézkedésekre. A tagállamok kulcsfontosságú alkalmakkor vették nyíltan semmibe a kifejezésre juttatott aggodalmakat, ezáltal elhiteltelenítve a romák és vándorlók kirekesztettségének megoldására tett európai szintű felhívásokat. Ez bizonyos mértékig aláásta a romák és vándorlók befogadásának fontosságát hangsúlyozó erőfeszítéseket. A romák és vándorlók Európa-szerte szorosan követik ezeket a fejleményeket, és azt kell tapasztalniuk, hogy amikor eljön a cselekvés órája, az erő jelenleg a nemzetközi aggodalmak fölébe kerekedik. Az a romákat kontinens-szerte jellemző mély szkepticizmus, ami azzal kapcsolatos, hogy van-e esély arra, hogy javuljon a romák és vándorlók helyzete, folyamatosan erősödik, amikor a nemzetközi intézmények az államok és mások által elkövetett visszaélésekre nem képesek érdemben reagálni.

Mindeközben új hangok erősödnek a szélsőjobboldalon, és úgy tűnik, nő az ellenérzés a romák és vándorlók mindenfajta „pozitív diszkriminációjával” szemben. Az ilyen nézetek sok helyen azt az véleményt leplezik, kevésbé meggyőző módon, hogy a romákat és vándorlókat soha nem lehet teljes és egyenlő jogú európai állampolgárként elfogadni, és csak akkor kell megtűrni őket, ha engedelmes – és lehetőleg láthatatlan – kívülállók maradnak, illetve ha a roma és vándorló közösséghez való kötődésüket teljesen feladják, és beolvadnak vagy „asszimilálódnak” az – általában fiktív – „többségbe”.

Ma több roma fiatal jár egyetemre, mint valaha. Egyes országokban roma szakemberek dolgoznak minisztériumokban, a rendőrségen, illetve a helyi vagy regionális közigazgatásban. A romák és vándorlók egyes helyeken a magánszektor fejlődésében is aktív szerepet töltenek be. A tíz évvel ezelőtti helyzethez képest mindez fontos előrelépés. Az előrelépés arról tanúskodik, hogy mi mindenre nyílik lehetőség, ha a közösségek, döntéshozók, családok és magánszemélyek összefognak, akár a kirekesztés legsúlyosabb formái ellen is. Folyamatos és folyton megújuló elkötelezettség nélkül azonban ezek az eredmények törékenyek – és visszafordíthatóak maradnak. Az eddig elért előrelépés eltörpül amellet, hogy a roma és vándorló közösség egyes részeivel szemben milyen széles körű és mennyire súlyos kirekesztés érvényesül.

Az EU 2020-ig szóló romaintegrációs keretstratégiájában kijelölt négy „kiemelt területen” – oktatás, egészségügyi ellátás, lakáshelyzet és foglalkoztatás – tapasztalható hiányosságokat haladéktalanul kezelni kell. Az Európa Tanács főtitkárának romaügyi különmegbízottja által az oktatás, az egészségügy és a foglalkoztatás terén kezdeményezett romamediator-képzés ebből a szempontból fontos lépésnek tűnik. A tagállamoknak gondoskodniuk kellene arról, hogy nemzeti jogszabályaik és gyakorlatuk e négy területen az Európai Emberi Jogi Bíróság és az Európai Szociális Jogi Bizottság esetjogával összhangban legyenek. Különösen fontos, hogy a roma

gyerekeket haladéktalanul helyezték át normál oktatási környezetbe, és biztosítsák részükre a megfelelő osztálytermet és a sikeres tanuláshoz szükséges egyéb támogatást.

E jelentés egyértelműen bemutatja az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz, a lakhatáshoz és a foglalkoztatáshoz való jog, illetve más emberi jogok és alapvető szabadságjogok közötti kapcsolódást. Az EU keretstratégia négy kiemelt területét a többi reformterület, így a rendvédelem és az igazságszolgáltatás tágabb összefüggéseiben lehet és kellene értelmezni. Ahhoz, hogy sikeresek legyenek, a nemzeti romaintegrációs stratégiáknak az emberi jogokból kell kiindulniuk, és ki kell terjedniük minden, a roma befogadás szempontjából fontos területre. A romák és vándorlók emberi jogi helyzetét összességében kellene kezelni, a különböző területekkel egyszerre kellene foglalkozni. Ahol csak lehetséges, olyan célokat kellene meghatározni, amelyek túlmutatnak az oktatáshoz, foglalkoztatáshoz, egészségügyi ellátáshoz és lakáshoz való hozzáférésre vonatkozó négy EU romaintegrációs célnál.

Azonnali figyelmet követel a faji alapú megkülönböztetés folytatódó jelensége. Átfogó diszkrimináció-ellenes szabályozást kell kialakítani és alkalmazni. Azoknak a tagállamoknak, amelyek még nem tették meg, ratifikálniuk kellene az Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. számú, a diszkrimináció általános tilalmát kimondó jegyzőkönyvét. Az esélyegyenlőséget előmozdító országos intézmények, valamint a könnyen hozzáférhető panasztestületek fontos szerepet játszhatnak abból a szempontból, hogy a diszkrimináció áldozatául esett romák és vándorlók tényleges és elérhető jogorvoslati lehetőséggel rendelkezzenek. A jogok érvényesülése akadályainak elhárítása mellett a tagállamoknak proaktív intézkedéseket is kellene hozniuk annak érdekében, hogy a romák és vándorlók valós esélyt kapjanak a hosszú ideje tartó kirekesztés leküzdésére.

Amennyiben a romák valódi társadalmi integrációja a cél, meg kell törni a romák otthonukból, településükről vagy országukból erőszakkal történő elűzésének tendenciáját. Ahhoz, hogy e sürgős feladatuknak eleget tegyenek, az európai államoknak a megfelelő megoldások kialakításában tényleges együttműködést kell folytatniuk a roma szervezetekkel és a civil társadalommal. El kell, hogy fogadják a nomád, illetve félnomád romák és vándorlók életmód-választását is.

Határozott intézkedésre van szükség az Európában élő romák ezreit sújtó hontalanság, illetve a személyi okmányok hiányának problémája megoldásához, hiszen ezek az emberek gyakran alapvető jogaikat, így az oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz, a szociális támogatáshoz és a szavazáshoz való jogukat sem tudják érvényre juttatni.

Különleges figyelmet kell fordítani a kényszer-sterilizálás áldozatául esett nőkre és az emberkereskedelem áldozataira.

A romák és vándorlók befogadását célzó stratégiákat úgy kell megvalósítani, hogy azok kialakításába, végrehajtásába és értékelésébe a közösségeket magukat is bevonják. Nem fog javulni a helyzet e területeken, ha a romák és vándorlók a döntéshozatali folyamatokban nem vehetnek részt.

A hatóságoknak Európában mindenekelőtt a háttérben meghúzódó, a romák és vándorlók elleni diszkriminációt és erőszakot tápláló előítéleteket és sztereotípiákat – vagyis a cigányellenességet – kell kezelniük, egyszer és mindenkorra. Itt az ideje, hogy befejeződjön a romák negatív színben való ábrázolása a médiában és a politikai színtéren. Az emberi jogi biztos úgy véli, hogy, amikor csak lehetséges, közös fellépéssel kell a romák elleni erőszak egyéni és kollektív formáit kivizsgálni és szankcionálni. A cigányellenesség felszámolása nélkül a romák befogadását célzó minden erőfeszítés és program hiábavaló.

Az emberi jogi biztos meg van győződve róla, hogy valóban ez az egyetlen lehetséges út: a kormányoknak és hatóságoknak Európában meg kell kettőzniük erőfeszítéseiket, hogy a közvélemény minden szegmensét megnyerjék a tényleges roma integráció céljának. Ha nem így történik, Európát további etnikai polarizálódás fenyegeti, és a frusztráció minden oldalon erőszakot

gerjeszthet. A romák alapvető emberi jogainak biztosítására tett gyakorlati erőfeszítések jelenthetik, és kell, hogy jelentsék Európa jelenét és jövőjét.

Az emberi jogi biztos felhívást intéz az európai kormányokhoz, hogy fokozzák erőfeszítéseiket annak érdekében, hogy a romák méltósága a társadalomban végre diszkriminációtól mentesen, az egyenjogúság alapján érvényesüljön.

